

СКЛАДОВІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІН МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

Резюме. У статті розглядаються складові комунікативних умінь майбутніх пілотів. Автором надано дефініція поняття «комунікативні уміння пілотів», які є для них необхідними та розкрито їх сутність.

Ключові слова: уміння, комунікативні уміння, професійна готовність.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах інтеграції України у європейський та світовий простір, авіація потребує компетентних фахівців, що відповідають соціальному замовленню. А саме, володіють не лише глибокими спеціальними професійно орієнтованими знаннями, а й комунікативними уміннями, що необхідні для забезпечення безпеки польотів. Якісна підготовка такого фахівця можлива, якщо в існуючу систему професійної підготовки спеціалістів у вищому авіаційному навчальному закладі освіти органічно впровадити формування комунікативних умінь.

Аналіз досліджень і публікацій з проблем спілкування та формування комунікативних умінь (А. М. Алексюка, А. А. Боброва, С. І. Висоцької, В. В. Краєвського, І. Я. Лернера, О. О. Леонтєва, В. О. Кан-Калика, А. В. Мудрик, В. А. Кручек та ін.) свідчить, що найбільш вивченою є проблема комунікативної підготовки майбутніх педагогів. В авіаційній психології та педагогіці проблему

комунікативних умінь окремо не досліджували, але розглядали її у контексті інших питань (Р. М. Макаров, С. Д. Лейченко, О. В. Малишевський, К. К. Платонов та ін.). Проведений аналіз свідчить, що комунікативні уміння майбутніх пілотів не розглядались як обов'язковий компонент професійної підготовки.

Метою статті є аналіз стану досліджуваної проблеми для уточнення сутності поняття «уміння», надання власної дефініції поняття «комунікативні уміння майбутніх пілотів», визначення їхнього значення для успішної професійної діяльності та виокремлення складових комунікативних умінь, що необхідні саме пілотам.

Професія пілота, за Є. А. Клімовим, належить до схеми «людина-техніка». За предметом праці професія пілота входить до технічної групи професій. Але не зважаючи на технічність професії, пілот працює в екіпажі,

групі авіаційних спеціалістів, які сумісно виконують професійну діяльність [5].

Надійність та ефективність діяльності екіпажа залежать не тільки від індивідуальних якостей та професійного досвіду спеціаліста, але й від злагодженої участі всіх в загальній справі та від особистих відносин в екіпажі. Саме тут відбувається безпосередній взаємовплив на особистість, саме тут вирішуються прямі питання взаємодопомоги та колективних взаємовідносин. Тому правильна організація спілкування членів екіпажу впливає на їхню професійну діяльність, звідси і на безпеку польотів. Успішна організація комунікативної взаємодії серед членів екіпажу залежить насамперед від їх комунікативних умінь.

У довідковій психолого-педагогічній літературі існує розмаїття трактувань поняття «уміння». Найбільш доцільною нам бачиться формулювання з позиції діяльнісного підходу, що визначає уміння як спроможність «виконувати складну комплексну дію на основі засвоєних знань, навичок і практичного досвіду». [1].

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що психологи розглядають переважно проблему включення в процес навчання способів діяльності, трактуючи ці способи діяльності, тобто уміння, здебільшого в суб'єктивній формі як елементи розумової діяльності. Тоді як у педагогічній літературі найчастіше висвітлюються питання, пов'язані з формуванням різних умінь у процесі навчання, їх впливом на розвиток окремих сторін і якостей особистості.

Узявши за основу опрацьований матеріал стосовно поняття уміння, сформульовано його визначення, яке адаптовано до дослідження. *Уміння – це неавтоматизована складна комплексна дія, яка виконується на основі засвоєних знань, навичок та практичного досвіду в мінливих життєвих умовах.*

Аналіз психолого-педагогічної літератури виявив, що комунікативні уміння пов'язують з організацією мовленнєвого спілкування

відповідно до його мотивації, мети, завдань та соціальних норм мовленнєвої поведінки.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, можна виділити різні підходи до класифікації комунікативних умінь. Серед них: уміння швидко й правильно орієнтуватися в мінливих умовах спілкування; правильно планувати та здійснювати систему комунікації, зокрема її найважливішу ланку – мовленнєвий вплив; швидко й точно знаходити адекватну змісту акту спілкування комунікативні засоби, які відповідають одночасно й творчій індивідуальності, і ситуації мовлення, а також індивідуальним особливостям об'єкта впливу (співрозмовника); постійно відчувати і підтримувати зворотній зв'язок у спілкуванні; уміння чітко виражати свої думки й почуття [2].

Т. О. Ладиженська виділяє уміння інтелектуально-мовного плану, до яких відносить уміння складати план, тези, уміння конспектувати, докладно або стисло викладати зміст вихідного тексту, готуватися до усного висловлення, виступати з повідомленнями, доповідями. Подібне твердження для нашого дослідження має особливу значущість, оскільки комунікативні уміння курсантів також повинні бути по суті інтелектуальними, не автоматизованими. Адже пілот програмує, контролює та керує літаком. І тому він несе кінцеву відповідальність за безпеку авіаційної системи [4].

На думку С. Д. Лейченко, А. В. Малишевського, Н. Ф. Михайлик, комунікативна діяльність пілота мусить складатися з комунікабельності, активності, ввічливості, тактовності, етики мовлення, організаторських умінь, здатності чітко, послідовно та зрозуміло висловлювати свої думки [5].

Однак не дивлячись на численність класифікацій комунікативних умінь для фахівців багатьох напрямів підготовки, проблемі комунікативних умінь майбутніх пілотів, а також їхній класифікації майже не приділялась увага авіаційними психологами та педагогами. Визначення комунікативних умінь майбутнього пілота дотепер не одержало теоретичного обґрунтування в науковій літературі.

Ми вважаємо, що проблемі комунікативних умінь необхідно приділити набагато більше уваги, адже від неї залежить безпека польотів. На основі розглянутих теоретичних підходів до структури та змісту комунікативних умінь сформульовано наступне визначення. Комунікативні уміння пілотів – це уміння

здійснювати обмін інформацією з іншими членами екіпажу та авіадиспетчером на основі засвоєних знань, навичок та практичного досвіду з метою взаєморозуміння у складі екіпажу та виконання в подальшому своєї професійної діяльності в звичайних та екстремальних умовах польоту.

Керуючись розглянутим теоретичним матеріалом, ми поділили комунікативні уміння на три складові (соціальну перцепцію, інтеракцію, комунікацію), які характеризують спілкування екіпажу (Рис. 1.3).

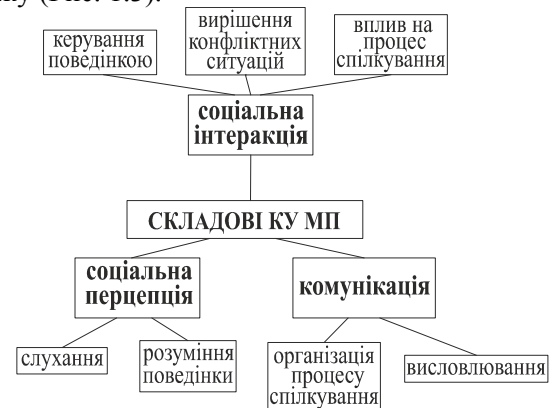

Рис. 1. Система професійної підготовки льотного складу

Соціальна перцепція. Спілкування в екіпажі є не лише обміном інформацією і професійною діяльністю, але і сприйманням, розумінням і оцінкою один одним. Сприймання, розуміння і оцінку членів екіпажу один одного і відображає соціальна перцепція або перцептивна сторона комунікативних умінь пілотів. Перцепція в загальнопсихологічному розумінні — це елемент цілісного процесу пізнання і суб'єктивного осмислення світу. Поняття «соціальна перцепція» відображає складний процес пізнання і розуміння людьми один одного, воно включає в себе все те, що в загальнопсихологічному плані визначається різними термінами і вивчається окремо [8].

У загальному розумінні соціальна перцепція — це багатofункціональний психологічний процес сприйняття іншої людини, її зовнішніх ознак, їх співвіднесення з особистісними характеристиками та інтерпретація, прогнозування на цій основі вчинків і поведінки.

Дослідження процесу соціальної перцепції включає характеристику суб'єкта і об'єкта сприйняття, вивчення механізмів процесу міжособистісної перцепції, а також ефектів, що супроводжують цей процес. В об'єкта сприйняття

доступними для спостереження є лише зовнішні ознаки, серед яких найбільш інформативні зовнішній вигляд (фізичні дані, одяг) і поведінка (дії, експресивні реакції). Сприймаючи ці ознаки, спостерігач (суб'єкт сприйняття) оцінює їх і робить деякі висновки (іноді не усвідомлено) про внутрішні психологічні властивості партнера. На основі цього він формує певне ставлення до об'єкта сприйняття. Це ставлення здебільшого емоційне (подобається — не подобається). На підставі тих властивостей суб'єкт робить певні висновки відносно того, якої поведінки можна очікувати від об'єкта спостереження і, спираючись на ці висновки, створює власну стратегію поведінки по відношенню до об'єкта сприйняття [11].

Оскільки пілот виступає у комунікативній взаємодії з іншими членами екіпажу як особистість, він завжди сприймається ними також як особистість. На основі зовнішньої сторони поведінки ми, за словами С. Л. Рубінштейна [9], ніби «читаємо» іншу людину, розшифровуємо її внутрішній світ, особливості особистості за зовнішніми проявами. Враження, що виникають при цьому, відіграють важливу роль, регулюючи процес спілкування. У ході пізнання іншої людини одночасно здійснюються її емоційна оцінка, а також спроба зрозуміти логіку вчинків і хід мислення, а потім, вже на основі цього, будується стратегія власної поведінки [9]. Тому, відзначаючи перцептивну сторону спілкування екіпажу, маємо на увазі особливості сприйняття пілотами не фізичних, а соціальних об'єктів, до яких відносяться формування уявлення про наміри, думки, здібності, емоції, установки колег.

Соціальна перцепція у спілкуванні екіпажу виявляється у знанні роботи та професійних обов'язків інших членів екіпажу, здатності слухати. При цьому не аналізуються мотиви і не здійснюється критика. Соціальна перцепція допомагає при відпрацюванні технології спілкування. Наприклад, під час виконання польоту кожен пілот повинен знати особливості роботи інших членів екіпажу і розуміти їх, щоб без помилок виконувати інструкцію з взаємодії членів екіпажу. Слухання виконує функцію зворотного зв'язку, дає інформацію про сприйняття співрозмовника [10], є доцільним у таких професійних моментах, як вирішення проблемних ситуацій, що виникають під час польоту, а також під час прийняття спільного грамотного рішення. Воно повинно бути активним. Це передбачає зворотний зв'язок з метою контролювання точності сприйняття

інформації, допомагає з'ясувати розуміння почутого. Також майбутні пілоти можуть використовувати активне слухання за потреби з'ясувати зміст інформаційного повідомлення.

Соціальна інтеракція – процес, при якому індивіди в ході комунікації в групі своєю поведінкою впливають на інших індивідів, викликаючи відповідні реакції [8]. Інтерактивна сторона спілкування екіпажу – це та його сторона, що фіксує не тільки обмін інформацією, але й організацію сумісних дій, які дозволяють реалізувати спільну для партнерів професійну діяльність. У дослідженні цієї сторони спілкування використовуються поняття «інтеракція», «взаємодія», «соціальна взаємодія». Поняття «інтеракція» (від англ. interaction) означає взаємодію. У вітчизняній соціальній психології поняття «інтеракція» і «взаємодія» здебільшого ототожнюються [8].

У процесі професійної діяльності пілоти обмінюються не тільки інформацією, а й різними діями. Ці дії забезпечують планування спільної роботи, її координацію і розподіл функцій. За їхньої допомоги здійснюється взаємне стимулювання, контроль та взаємодопомога у процесі розв'язання спільного завдання. Це передбачає внесок пілота у розв'язання завдань взаємодії, що забезпечує більшу ефективність порівняно з індивідуальним виконанням.

Інтеракція в екіпажі характеризується взаємодією. Взаємодія членів екіпажу – це взаємодіяльність пілотів, яка означає координацію, упорядкування, комбінування їхніх зусиль. Включеність у взаємодіяльність всіх членів екіпажу створює певні відносини, що виконують функцію їхнього з'єднання у взаємодії. О.М. Леонтьєв звернув увагу на дві основні риси сумісної діяльності: розподіл єдиного процесу діяльності між її учасниками і зміну діяльності кожного з них [6]. Системоутворюючим фактором сумісної діяльності екіпажу є загальна мета, котра робить необхідним їхнє спілкування.

Інтеракція в екіпажі передбачає здатність керувати власною поведінкою; вирішувати конфліктні ситуації; впливати на процес спілкування залежно від ситуації. Здатність керування власною поведінкою є важливою якістю для майбутнього пілота в будь-яких обставинах, особливо тоді, коли виникають нестандартні ситуації під час польоту. У таких випадках важливо контролювати свої висловлювання і власну комунікативну активність. Здатність вирішувати конфліктні ситуації – досягнення згоди між членами екіпажу

за допомогою різних способів вирішення конфлікту, а також його попередження.

Здатність впливати на процес спілкування виявляється в умінні пілота швидко змінювати свої дії при зміні ситуації спілкування, звільняючись від залежності закріплених у попередньому досвіді способів і прийомів розв'язання аналогічних завдань спілкування. Ця якість є надзвичайно цінною для майбутнього пілота, тому що в польоті завжди існує ліміт часу для прийняття рішення. Здатність змінювати процес спілкування полягає у готовності швидко переключатися з одного способу розв'язання завдань на інший, змінювати тактику і стратегію їх розв'язання, знаходити нові, нестандартні способи дій за змінених умов. Все це необхідно майбутнім пілотам для прийняття вірного рішення у критичних ситуаціях.

Комунікація. Комунікація - це цілеспрямований інформаційний обмін в різноманітних процесах спілкування [8]. Комунікація в екіпажі – це цілеспрямований, соціально зумовлений процес обміну інформацією між членами екіпажу в сфері їхньої професійної діяльності, який реалізується переважно за допомоги вербальних засобів. Комунікація спрямована на забезпечення безпеки польоту (досягнення певного результату, вирішення конкретної проблеми або реалізацію професійної мети) і є необхідною умовою професійної діяльності екіпажу.

До комунікації в екіпажі відносимо здатність ясно, чітко та зрозуміло виражати власні думки, точку зору, оптимально будувати мовлення; організувати процес спілкування. Компетентне висловлювання забезпечує позитивну взаємодію серед членів екіпажу. Це є надзвичайно важливим для майбутніх пілотів, адже під час польоту екіпаж постійно спілкується між собою та диспетчерами. Здатність адекватно висловлюватися є слухним при виконанні професійних обов'язків під час польотів. Тому важливу роль у процесі спілкування в екіпажі грає грамотне висловлювання. Майбутні пілоти повинні навчитися передавати сутність своїх думок таким чином, щоб їх правильно розуміли інші члени екіпажу.

Здатність організувати процес спілкування – це спроможність планувати, приводити в дію та контролювати даний процес в екіпажі з метою досягнення координації міжособистісної професійної комунікації, необхідної для ефективного виконання польотних завдань. Організаторські уміння

переважно потрібні командирі екіпажу для організації роботи екіпажу згідно з регламентуючими документами та льотними нормами. Але кожен пілот має в перспективі можливість стати командиром, тому курсантам варто опанувати і такі уміння.

Висновки. Вважаємо, що вищенаведені складові комунікативних умінь майбутніх пілотів є запорукою професійної надійності. Комунікативні уміння у сфері льотної діяльності є важливими для пілотів і забезпечують краще виконання професійних обов'язків. Це, у свою чергу, підвищує ефективність праці та сприяє кар'єрному росту. Звідси випливає необхідність вивчати та вирішувати проблему, пов'язану з формуванням комунікативних умінь майбутніх пілотів у вищих льотних навчальних закладах.

Література:

1. Дидактика современной школы. Пособие для учителя / Под ред. В. А. Онищука. – К.: Радянська школа, 1987. – 351 с.
2. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
- Климов Е. А. Как выбрать профессию. – М., 1990. – 150 с.
3. Ладыженская Т. А. Общеучебные умения и речевая деятельность школьников // Советская педагогика. – 1981. - №8. – С. 85 – 91.
4. Лейченко С. Д. Человеческий фактор в авиации: монография в 2-х книгах. Кн. 1 / С. Д. Лейченко, А. В. Малишевский, Н. Ф. Михайлик. – Санкт-Петербургский государственный университет гражданской авиации, государственная летная академия Украины. Санкт-Петербург – Кировоград, 2006. – 180 с.
5. Леонтьев А. А. Деятельность. Сознание. Личность / А. А. Леонтьев. — М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1975. – С. 185–186.
6. Педагогический словарь в 2-х томах. Т. 2. – М.: Изд-во АПН 1960. – С. 511
7. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М., 1990. – 340 с.
8. Рекомендації щодо розвитку загальних умінь і навичок школярів / автор-упор. Н.О. Лошкарьова. – К., 1984. – 16 с.
9. Семенюк М. Готовність до спілкування / М. Семенюк // Шкільний світ. – 2002. – 27 (141). – С. 2-3.
10. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навчальний посібник /

І. М. Цимбалюк. – К. : ВД «професіонал», 2004.
– 304 с.

О. Бродова

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ ПИЛОТОВ В КОНТЕКСТЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА

Резюме. В статье рассматриваются составляющие коммуникативных умений будущих пилотов. Автор представил собственное определение понятия «коммуникативные умения пилотов», которые им необходимы и раскрыл их суть.

Ключевые слова: умение, коммуникативные умения, профессиональная готовность.

О. Brodova

FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS OF FUTURE PILOT IN THE CONTEXT OF SYSTEMIC APPROACH

Summary. This article is devoted to the place of communicative skills in the future pilots professional readiness structure. The author has introduced his own definition of such concepts as «communicative skills of pilots», which are necessary for them and were disclosed their essence.

Key words: skills, communicative skills, professional readiness.